

מרן הגאון הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג
ראש הרבנים לישראל

בדין בולטת חנם

בענין השאלה מרעננה, ע"ד משפחה רוסית הגרה ברעננה כבר שנים רבות, השתרשה במושבה בכל הענינים, הילדים לומדים בבית הספר במקום, והם אדוקים באמונתם, הם שייכים לכת מיוחדת נוצרית שומרי שבת, כביכול, שקורין סובוטניק, ופנו לראשי המושבה בבקשה למכור להם חלקה בביה"ק, היות שגם הנוצרים לא יתנו להם מקום קבורה.

א. והנה הרב מרעננה שליט"א מעורר שני ספיקות: א) משום לא תחנם, לא תתן להם חנייה בקרקע. ב) משום הפקעה מתרו"מ, הואיל והקרקע שסביבות ביה"ק נעבדת.

הנה לענין החשש הראשון, הרי הברייתא בגיטין ס"א ע"ב מדברת בארץ ישראל, שהברייתות כמו המשניות, מקורן מארץ ישראל, וכדאמרינן בשבת דף ע"ג ע"ב תנא בארץ ישראל קאי, והיא אומרת, "קוברין מתי עכו"ם עם מתי ישראל". ואמנם "עם" לאו דוקא, כי אין קוברין עכו"ם אצל ישראל, ולפיכך הרמב"ם בהלכות אבל, ששם עיקר דין זה, השמיט בכוונה מלת "עם", אבל עכ"פ קוברין אותם באר"י, והמשמעות הפשוטה היא שקוברין אותם אף בקרקע שלנו מפני דרכי שלום, אלא בהרחקה כדין, ממתי ישראל, ולא דוקא בקרקעות שכבר הן שלהם. ועיין ברמב"ם הל' עכו"ם פרק י' הלכה ו' אין כל הדברים הללו אמורים וכו', ואלו בהלכה ה' לא הזכיר וקוברין מתיהם מפני דרכי שלום, ולמה השמיט את זה? וע"כ כדי שלא נטעה שבהלכה ו' בשעה שידינו תקיפה הוא שולל ממתיהם הקבורה בארצנו, ולא שהתירו איסור תורה של לא תחנם מפני דרכי שלום, כי מפני דרכי שלום אין להתיר אלא איסור מדרבנן במסיבות ידועות ולא כל איסור דרבנן. ועיין מרדכי פ"ק דשבת בשם א"ו ובהגה"מ פ"ו משבת ובב"י סימן שכ"ה, ובשו"ע שם, ובשו"ת דברי מלכיאל חלק ד' סי' ב' האריך בזה יעו"ש ואכ"מ.

ועצם הקבורה הוא דבר הכרחי מפני הטומאה, עכ"פ למאי דקיימ"ל שבמגע מיהת מטמאים, ומפני טעמים של בריאות, ואיך אפשר להניח גוף מת בלי קבורה? אף כשידינו תקיפה עליהם, אלא שיש לפקפק שאפשר בשריפה במת עכו"ם, ועיין חולין קכ"ה ע"ב בתוס' ד"ה אפשר לשורפו, דהתם במת שלם דאין דרכו לשורפו. ולכאורה הוא תמוה, אבל י"ל דמיירי במת עכו"ם. ואף ששם מדובר מטומאת אהל, הלא ר' יוסי היא כמפורש שם, ור' יוסי ס"ל ע"כ שמתי עכו"ם מטמאין באהל, שהרי הוא אומר שאדני השדה, דודאי לא עדיפי מעכו"ם מטמאין באהל, ועיין כלאיים פ' ח'. ועיין יחזקאל ל"ט: ,והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל". ודרשו

רז"ל לפי שהוא מזרעו של יפת שכיסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה באר"י. ולכאורה הרי מפורש אח"כ „למען טהר את הארץ", היינו שיקברום מפני הטומאה. ועיין במלבי"ם שם שמפרש מפני העיפוש ומפני הסירחון. וכנראה שכוונתו שלא יקשה מכאן למ"ד שמתו עכו"ם אינם מטמאין כלל. ועיין מו"ק דף ד' על וראה עצם אדם, מכאן לציון קברות מה"ת. ויש לעורר עוד, וקיצרתי.

אך י"ל שאם משום כך היה אפשר בשריפה. אבל עכ"פ הרי פשוט שאין חשש של לא תחנם, שדוחק לומר שזהו עפ"י הדיבור. ובכל אופן פשטות הענין של קוברין מתי עכו"ם וכו' הוא שאין כאן לאו של לא תחנם, חנייה בקרקע, שלא התירו זה מפני דרכי שלום, אלא החידוש שבדבר הוא שמתעסקין עמהם. ועיין ברדב"ז בהלכות אבל שם שכתב, עם מתי ישראל לאו דווקא אלא מתעסקין עמהם, כלומר שמצוה ג"כ איכא מפני דרכי שלום ולא רק שמוותר. וכן מוכיח לשון הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים פ"י הלכה י"ב וקוברין מתיהם עם מתי ישראל מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ד' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ופשוט דמשום דרכי שלום הוא מצוה וזה נאמר בעובדי עכו"ם ממש, ומכ"ש באלו שכפי הנראה אינם עובדי ע"ז ממש אע"פ שהם גויים. ואם יתעצם המתעצם ויטעון, שקוברין אותם בקרקעות שלהם אבל לא למכור להם קרקע לקברות, שזה אסור משום לא תחנם, הנה מלבד הספק שעורר הגרא"י קוק זצ"ל אם איסור חנייה בקרקע בזה"ז שבטלה קדושת הארץ מן התורה — הוא דאורייתא, ודעתו נוטה שהוא דרבנן. ועיין בתוספתא נדרים פ"כ, המודר הנאה מחבירו עושה לו ארון ותכריכים שאין הנאה למתים, ואף כאן אין חנייה למתים. וכ"ת דהתם שאני שאינו מודר מקרוביו, אבל כאן מהנים את קרוביהם המטפלים בקבורתם, ז"א שלגבם אין כאן חנייה בקרקע שאף שטובה היא להם אבל חנייה בקרקע אין להם בחייהם, וגם משלמים בעד מקומות הקבורה, באופן שמשום לא תחנם אין כאן בית מיחוש. ומה גם לפי דעת הסוברים שלא תחנם לא נאמר על נכרים שאינם עובדים ע"ז, אעפ"י שאין דין גר תושב בזה"ז. ועיין בפאת השולחן ובית רידב"ז בקונטרס משמרת להבית י"ג ט"ו ואין להאריך, כי אין לנו צורך עיקרי בנקודה זו.

ב. ולענין הספק השני, הנה בדרך כלל משמע שאיסור זה משום הפקעת תרומ"מ אינו איסור תורה, ועיין רש"י גיטין מ"ז וכו' ואכ"מ, ובזה"ז שאנן נקטינן להלכה שתרו"מ דרבנן הרי זה תרי דרבנן, ואפשר להתיר מפני דרכי שלום אעפ"י שהשדה נעבדת עכשיו, אפילו אם היה שייך כאן איסור זה.

אכן נראה שאיסור זה הוא רק כשנכרי יעבוד את שדהו ונמצא שהתבואה שתגדל אצלו תפקע מתרו"מ. ועיין תוס' ע"ז ט"ו ע"א וכו': אבל היכא שמקציעים קרקע לקבורה ל"ש איסור זה, כשם שלא שייך איסור בישראל המוביר שדהו.

אלא ש"ל שהרי תנן בסוף ערכין אין עושין שדה מגרש משום ישוב ארץ ישראל, ובפירוש רש"י ז"ל שהיינו חורבן שממעט את הזריעה, ועיין ב"מ ק"א וכו'. ולפיכך היה לכאורה מקום לומר שידחו את דרישתם של אלה אם אין מקום בור השייך למושבה, והממשלה תכריח את הנוצרים במקום אחר לקוברם בבית הקברות שלהם. ואמנם יש מחלוקת בין המפרשים ויש אומרים שר"א מפרש דברי הת"ק, ורק בערי הלזים נאמר דין זה, אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש. אך מלבד שהרמב"ם מפרש שר"א חולק והלכה כת"ק שאין עושין שדה מגרש

אפילו בערי ישראל. הנה מגרש שאני שהוא נוי לעיר, משא"כ לעשות קברות של אינם יהודים משדה שעכשיו היא נזרעת בידי ישראל. וע"כ אם יש מקום בור שאינו נזרע ודאי צריך לעשות שם את מקום הקברות של משפחה זו. אבל אם גם זה אי אפשר, לא נכון לדעתי לגרום איבה וחילול השם. והתכם עיניו בראשו מה יוכל לצאת מזה אם ימות הזקן או אחר מהמשפחה ולא יהא לו מקום קבורה, והגוף יהא מונח זמן מה בלי קבורה וכו'. ועכ"פ מצינו דברים שהתירו משום איבה באיסור דרבנן, ומכש"כ במקום שעלול לצאת חילול השם וסיבוכים לא טובים וד"ל.

וע"כ לדעתי אם אין מקום אחר אלא מסביב לביה"ק של המושבה, יש למכור להם מקום מאחורי הגדר כפי שמציע הרב שליט"א, בהרחקה, ואולם בהרחקה של ד' אמות סגי. והרחקת שמונה אמות כדעת גליון מהרש"א אין לה מקור שהדבר טעות וכמו שהעיר כבר הגרי"ל צירלסון ז"ל, הי"ד, בספרו גבול יהודה סוף סימן ע"ד, עיין שם. אמנם הקדוש הגריל"צ ז"ל בתשובה הנ"ל הורה לענין כת המתיהדים הרוסים ליחד להם מקום מוגבל בקצה בית הקברות של ישראל אשר ייגדר בגדר מיוחדת בהרחקת ד' אמות מסביב לקברות ישראל באופן שהמקום ההוא ישאר תמיד פנוי, הנה אין הנידון דומה לראיה, שבנידון דידיה יפה הורה, שאלה המתיהדים הודו בדת משה וישראל ואמונתם היתה שלימה ותמימה אלא שלמעשה לא נתגיירו כדין, משא"כ הללו, שכפי היוצא מלשון השאלה הם נוצרים ממש, אלא שאין להם סמל ותמונה, אין לנו להקל כ"כ, וברוך שהבדילנו וכו' ועיין ירושלמי ע"ז פ"ק.

ואם היה הזקן בא ומצהיר שהוא עוזב את שיטתו שעד עכשיו והוא מאמין בתורתנו הק' בשלימותה, אלא שקשה לו להתגייר לעת זקנתו והיו בניו באים אלינו להתגייר, אעפ"י שלא יהא לו לאותו זקן דין גר תושב ממש, לפי שאין מקבלים גרי תושב בזמן הזה, מכ"מ הייתי נוטה להקל בדינו כהוראת הגאון הקדוש הנ"ל, אבל אם אין התנאים הללו מתקיימים, הרי ההוראה היא כדלעיל. ולענין קבורת עכו"ם יש לעורר מהירושלמי בזיר פרק כה"ג הלכה א' ועיין שם במפרשים ובספר ניר על הירושלמי להגר"מ מקוברין ז"ל וכו'. ויש להאריך ואין הזמן מספיק. והבוחר בתורה ובישראל עמו יאיר עיננו במאור תורתו ויצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות.

ז' דחנוכה תש"ד